

Верховний
Суд

Огляд правових позицій Верховного Суду щодо способу захисту прав у господарському судочинстві в умовах правового режиму воєнного стану

Лариса РОГАЧ

голова Касаційного господарського суду
у складі Верховного Суду

17 листопада 2025 року

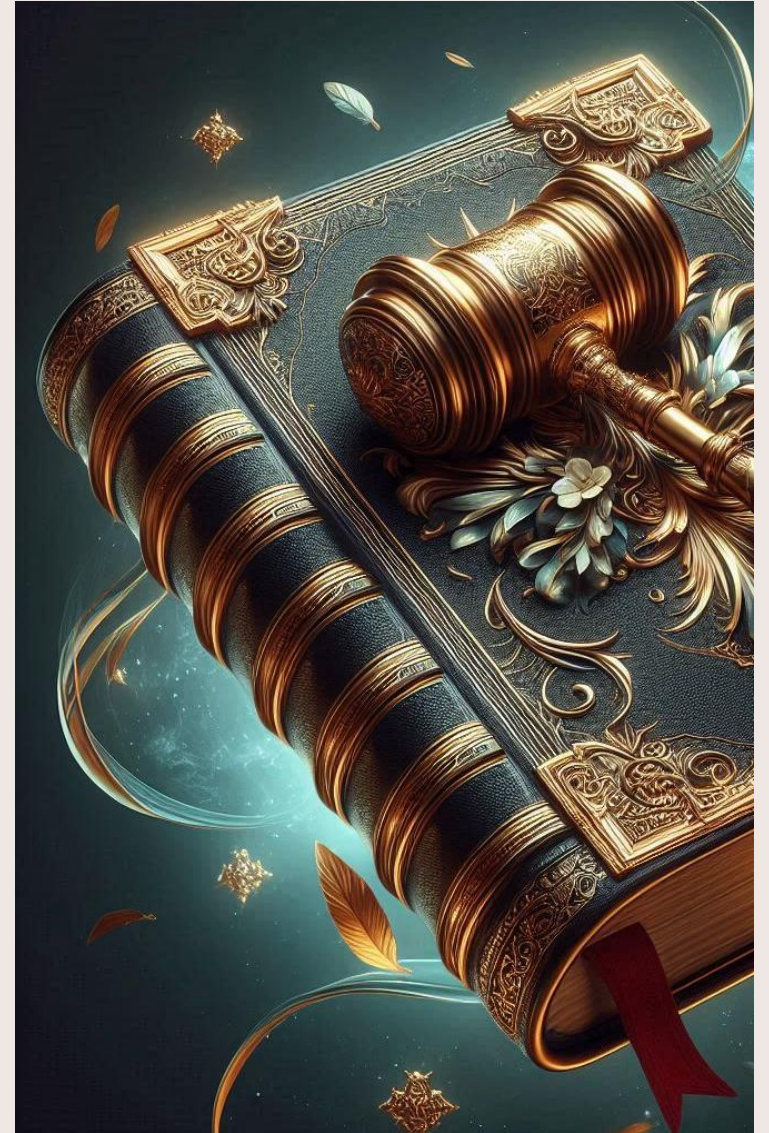
Національна школа суддів України

Чому судова система має гарантувати саме ефективні способи захисту прав?

Господарський процесуальний кодекс України

Стаття 2. Завдання та основні засади господарського судочинства

1. Завданням господарського судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності, та розгляд інших справ, віднесених до юрисдикції господарського суду, з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави.

ПОЗОВИ ПОДІЛЯЮТЬСЯ НА:

ПОЗОВИ ПРО
СТЯГНЕННЯ

Позивач отримує
можливість реалізації
свого права за
допомогою примусу

ПОЗОВИ ПРО ПРАВО
ПЕРЕТВОРЕННЯ

Змінюються права й
обов'язки позивача та
відповідача в бажаному
позивачем напрямку

ПОЗОВИ ПРО
ВИЗНАННЯ ПРАВА
(ЙОГО ВІДСУТНОСТІ)

Унаслідок задоволення
позову правове
становище не
змінюється. Судове
рішення усуває стан
правової невизначеності

Які критерії ефективності судового рішення про задоволення позову?

забезпечення захисту / відновлення порушеного або оспорюваного права чи інтересу;

відсутність потреби ще раз звертатися до суду з іншими вимогами (в тому числі до суду інших юрисдикцій);

можливість виконання судового рішення.

Які наслідки задоволення вимог, що не відповідають критеріям ефективності?

ТАКЕ РІШЕННЯ:

не відновлює порушеного права;

створює передумови для іншого судового процесу;

НЕМОЖЛИВО ВИКОНАТИ.

Спосіб захисту прав та інтересів має бути

належним

ефективним

штучне подвоєння процесу

ЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ ЗАХИСТУ

приводить у конкретному спорі до того результату, на який спрямована мета позивача; до повного захисту прав;

застосування ефективного способу виключає необхідність повторного звернення до суду (принцип процесуальної економії).

НАЛЕЖНИЙ СПОСІБ ЗАХИСТУ

є ефективним;

не може призводити до порушення прав особи, яка не була учасником справи.

приклад ефективного, але неналежного способу захисту: рішення ЄСПЛ у справі «Атіма Лімітед проти України».

Випадки на практиці, у яких особа звертається до суду (негативний аспект)

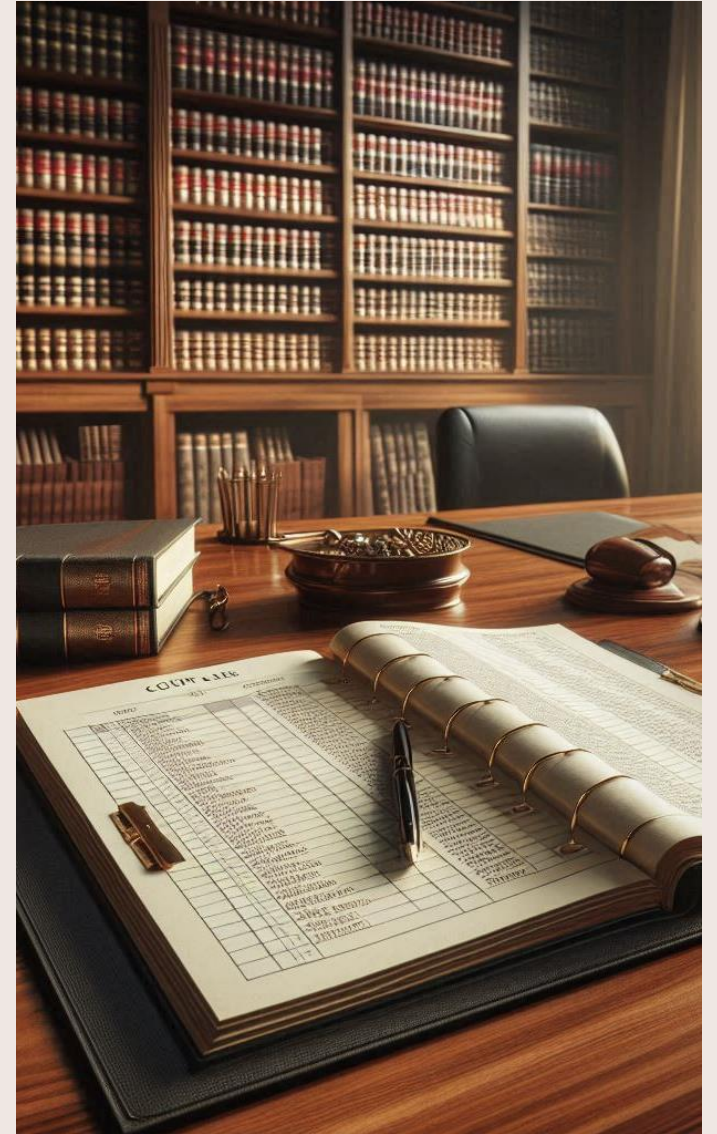
за преюдицією (ч. 4 ст. 75 ГПК України);

створити доказ;

створити підґрунтя для перегляду кінцевого судового рішення в іншій справі.

Неналежний спосіб / порушення правил юрисдикції

Позивач –
фізична особа

Відповідач –
суб'єкт владних повноважень

Вимога –
визнання бездіяльності протиправною

Господарська юрисдикція

Адміністративна юрисдикція

Постанова ВП ВС від 04.09.2019 у справі № 819/1003/18

Верховний Суд

Огляд правових позицій Верховного Суду щодо способу захисту прав у господарському судочинстві в умовах правового режиму воєнного стану

Неналежний спосіб: неодноразове звернення до судів з тим самим позовом

1. Господарський суд 25 березня 2016 року **відмовив у задоволенні позову про визнання договору земельної ділянки таким, що є поновленим на той самий строк і на тих самих умовах.**
2. Господарський суд 27 вересня 2016 року **відмовив у задоволенні позову про визнання договору укладеним.**
3. Господарський суд 24 січня 2017 року **відмовив у задоволенні позову про визнання поновленим терміну дії договору оренди землі.**
4. Окружний адміністративний суд 12 червня 2018 року **відмовив у відкритті провадження** за позовом про визнання бездіяльності протиправною і зобов'язання укласти додаткові угоди до договору та зафіксувати факт поновлення договору оренди землі.

Постанова ВП ВС від 04.09.2019 у справі № 819/1003/18

Неналежний спосіб : чи можливо виконати рішення?

Господарський суд 29 квітня 2021 року ухвалив рішення у справі № 904/3670/20, яким:

- визнано протиправною бездіяльність міськради, яка не розглянула проєкт землеустрою;
- зобов'язано міськраду:
розглянути проєкт землеустрою на найближчому пленарному засіданні;
ухвалити рішення за результатом розгляду.

На виконання рішення суд видав наказ, 17 січня 2022 року було відкрито виконавче провадження, а 09 листопада 2022 року позивач отримав лист департаменту по роботі з активами міськради, яким повідомлено позивача про те, що проєкт не набрав необхідної більшості голосів (рішення не прийнято).

Вважаючи рішення суду невиконаним, [позивач знову звернувся](#) до суду у цій справі з вимогами:

- визнати протиправними дії та бездіяльність міськради;
- зобов'язати повторно розглянути проєкт землеустрою;
- ухвалити рішення за результатами розгляду.

Постанова КГС ВС від 05.10.2023 у справі № 904/4916/22

Неналежний спосіб: створення преюдиції та передумов для обходу статусу добровільного набувача

NB! Справа, яка переглядається, **вже є третьою** і спрямована на вирішення спорів з тих самих правовідносин.

Раніше судами розглянуті справи:

№ 910/1368/17 (про визнання недійсними рішень загальних зборів ТОВ «Елізій», скасування реєстраційних дій, визнання недійним правочину щодо приймання-передачі нерухомого майна ТОВ «Укравест», який оформлений актом приймання-передачі нерухомого майна від 22.06.2016, укладеним між ТОВ «Укравест» та ТОВ «Елізій»);

№ 705/5342/16-ц (про скасування рішень приватних нотаріусів та визнання за ТОВ «Укравест» права власності на об'єкт нерухомого майна).

При цьому в жодній справі не були заявлені належні позовні вимоги, спрямовані на захист прав ТОВ «Укравест».

Постанова КГС ВС від 24.07.2024 у справі № 910/6644/18

Спiр щодо купiвлi об'єкта приватизацiї

1. Господарський суд апеляцiйної iнстанцiї 27 сiчня 2020 року скасував наказ про вiдмову в затвердженнi протоколу щодо результатiв електронного аукцiону.
2. Господарський суд 02 грудня 2020 року скасував наказ про приватизацiю об'єкта державної власності.
3. Господарський суд 10 сiчня 2022 року скасував наказ про вiдмову в затвердженнi протоколу про результати електронного аукцiону.
4. Суд касацiйної iнстанцiї погодився з попереднiми висновками судiв у справi № 910/13345/21, зауваживши, **що скасування судом наказу про вiдмову в затвердженнi протоколу щодо результатiв електронного аукцiону означає, що переможець аукцiону вiдповiдає вимогам Закону № 2269-VIII, а отже, орган приватизацiї має укласти з ним договiр купiвлi-продажу.**

Постанова КГС ВС вiд 09.09.2023 у справi № 910/13345/21

Які міжнародні гарантії слід враховувати під час розгляду справ щодо захисту речових прав?

Перший протокол до Конвенції про захист прав і основоположних свобод

Стаття 1. Захист власності

Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права.

Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів.

Які міжнародні гарантії слід ураховувати під час розгляду справ щодо захисту речових прав?

Відповідно до усталеної практики ЄСПЛ стаття 1 Першого протоколу до Конвенції закріплює три окремі норми:

- 1) виражається у першому реченні першого абзацу, закладає принцип мирного володіння майном і має загальний характер;
- 2) викладена в другому реченні того ж абзацу, охоплює питання про позбавлення права власності й обумовлює його певними критеріями;
- 3) закріплена в другому абзаці та визнає право договірних держав, зокрема, контролювати використання майна в загальних інтересах.

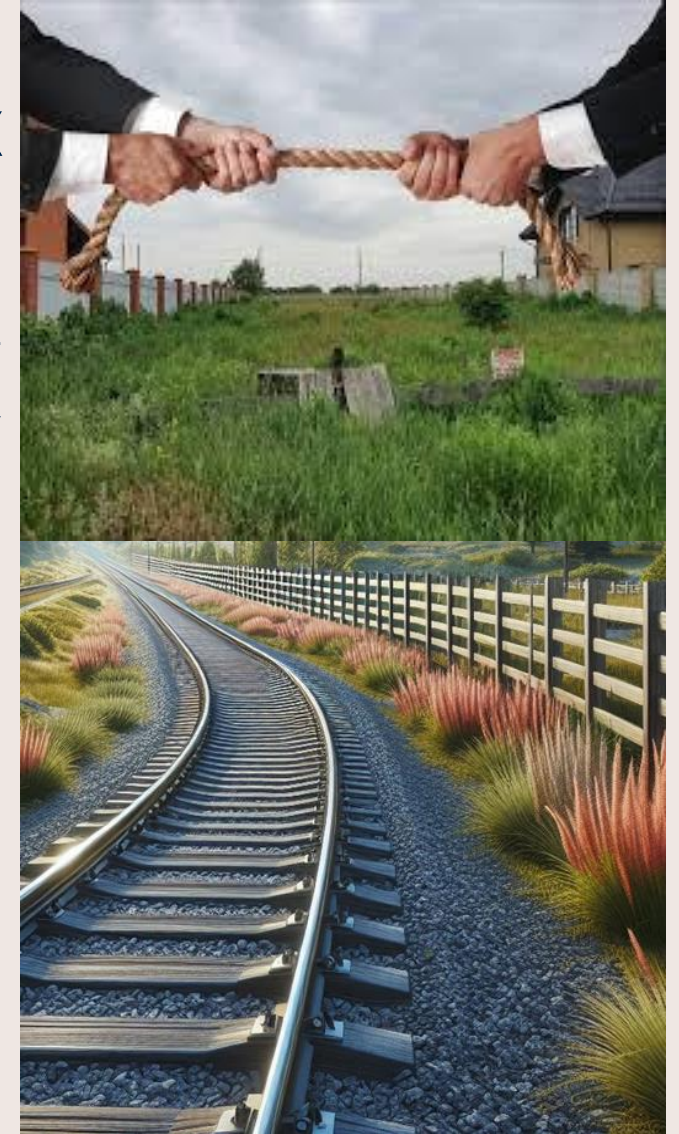
Другу та третю норми, які стосуються конкретних випадків втручання у право мирного володіння майном, треба тлумачити у світлі загального принципу, закладеного першою нормою.

Який належний та ефективний спосіб захисту в разі часткового накладення меж земельних ділянок різних власників / користувачів?

На земельну ділянку, що перебуває у постійному користуванні АТ «Укрзалізниця», частково накладається земельна ділянка, надана у власність фізичній особі.

Чи буде у такому випадку позовна вимога про:

- *визнання недійсним рішення ради;*
- *скасування рішення ради;*
- *скасування державного акта на право власності на ЗД;*
- *усунення перешкод у користуванні та розпорядженні ЗД;*
- *скасування рішень про державну реєстрацію прав на нерухоме майно -*
належним та ефективним способом захисту?

Продовження

«...125. Велика Палата Верховного Суду звертає увагу, що не може бути належним (правомірним) спосіб захисту, який спричиняє втручання у право на майно, щодо якого немає спору. Іншими словами, визнання недійсним рішення органу місцевого самоврядування та повернення сторін у попередній стан призведе до того, що ФО - відповідач буде позбавлена права власності не тільки на ту частину земельної ділянки, яка накладається на земельну ділянку АТ «Укрзалізниця», а й на ту частину земельної ділянки, яка не є спірною і правомірність надання у власність (відповідача) якої не ставиться під сумнів. Таке втручання не може визнаватися законним.

<...>

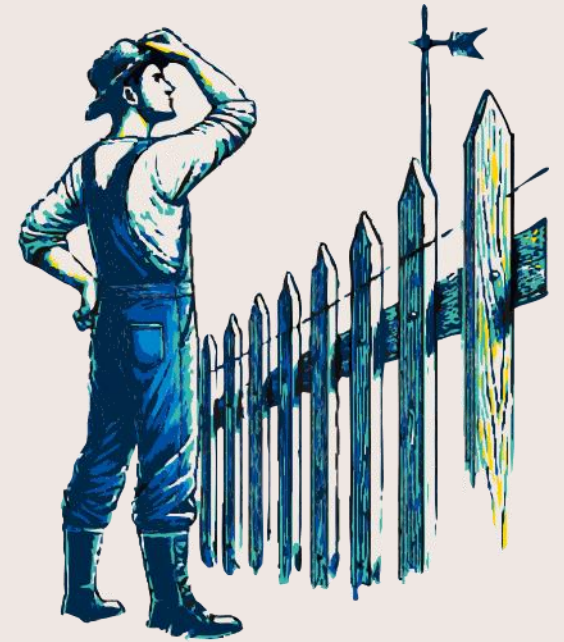
128. Тому в контексті обставин цієї справи та заявлених позовних вимог належним (правомірним) способом захисту може бути позов речово-правового характеру, зокрема віндикаційний позов про витребування тієї частини земельної ділянки, що належить на праві постійного користування АТ «Укрзалізниця» та накладається на земельну ділянку, що знаходиться у власності ФО - відповідачки».

Постанова ВП ВС від 22.01.2025 у справі № 446/478/19

Чи приведе до відновлення порушеного права задоволення судом вимог у разі неналежного способу захисту?

25 квітня 2008 року суд задовольнив позов, скасував рішення сільради про передачу у власність іншої особи земельної ділянки. Власник у березні 2018 року повторно звернувся до суду, адже попереднє рішення не забезпечило повноцінний захист його прав, оскільки незаконний користувач після рішення передав земельну ділянку в іпотеку.

Постанова ВП ВС від 10.04.2024 у справі № 496/1059/18

ПРАВО КОМУНАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЗАРЕЄСТРОВАНО ВПЕРШЕ НА ПІДСТАВІ ПЕРЕХІДНИХ ПОЛОЖЕНЬ ДО ЗЕМЕЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Постанова КГС ВС від 06.11.2024 у справі № 911/1700/23

СПОСІБ ЗАХИСТУ / СПІВМІРНІСТЬ ПОРУШЕННЯ ІЗ ВТРУЧАННЯМ У ПРАВО ВЛАСНОСТІ

Спір виник щодо цільового призначення земельної ділянки комунальної власності, на якій розташована пам'ятка архітектури, що є власністю ТОВ.

NB! Прокурор не ставить під сумнів право комунальної власності на спірну земельну ділянку, але заперечує виникнення «права власності з відповідним цільовим призначенням».

Належному способу захисту інтересу держави у правомірному і достовірному відображенню відомостей про категорію цільового призначення земельної ділянки в Державному земельному кадастрі відповідає позовна вимога про **визнання певної категорії цільового призначення земельної ділянки**.

Постанова КГС ВС від 12.03.2025 у справі № 914/192/23

Спосіб захисту прав на захисну споруду цивільного захисту (протирадіаційне укриття)

Вимога про повернення об'єкта нерухомого майна, який є захисною спорудою цивільного захисту (протирадіаційним укриттям), від особи, за якою зареєстроване право власності, **має розглядатися як віндикаційний позов**, оскільки така особа за принципом реєстраційного підтвердження володіння є володільцем об'єкта, натомість територіальна громада, за якою не зареєстроване право власності на такий об'єкт, не є його володільцем.

Якщо зареєстроване право власності на захисну споруду за приватною особою, то права держави або територіальної громади **не можуть захищатися негаторним позовом**, оскільки це є позов володіючого власника до неволодіючого невластника.

Постанова ЗП КГС ВС від 29.05.2025 у справі № 918/938/23

Способи захисту в спрах про реквізицію майна в умовах правового режиму воєнного стану

Постанова ОП КГС ВС від 16.02.2024 у справі № 910/10009/22

визнання протиправним та скасування наказу про відчуження майна в умовах правового режиму воєнного стану є неналежним способом захисту

визнання протиправним та скасування акта про примусове відчуження та вилучення майна є неналежним способом захисту

витребування майна є належним способом захисту

Юрисдикція

Спори щодо реквізиції майна в умовах воєнного стану – про право на майно, вилучене / відчужене в умовах правового режиму воєнного стану, відносяться до юрисдикції господарських судів

Чи може суд інтерпретувати позовні вимоги відповідно до мети позивача?

«...У кожній справі за змістом обґрунтувань позовних вимог, наданих позивачем пояснень тощо суд має встановити, якого саме результату позивач хоче досягнути унаслідок вирішення спору. Виконання такого обов'язку пов'язане, зокрема, з тим, що суд має надавати позовним вимогам належну інтерпретацію, а не тлумачити їх лише буквально.

Задоволення судом позовної вимоги має з урахуванням вимог правовладдя (верховенства права) дозволити досягнути мети судочинства, зокрема реально відновити суб'єктивне право, яке порушив, оспорує або не визнає відповідач. Якщо таке право чи інтерес мають бути захищені лише певним способом і той, який обрав позивач, можна використати для захисту інших прав або інтересів, а не тих, за захистом яких він звернувся до суду, суд визнає обраний позивачем спосіб захисту неналежним, зокрема неефективним, і відмовляє у позові. У тому ж випадку, якщо заявлену позовну вимогу взагалі не можна використати для захисту права чи інтересу, оскільки незалежно від доводів сторін спору суд не може її задовольнити, таку вимогу не можна розглядати як спосіб захисту».

Постанова ВП ВС від 12.07.2023 у справі № 757/31372/18-ц

Верховний
Суд

Дякую за увагу!

